

491.82

N/241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

FEB 15 1968

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XV, св. 3—4.

БЕОГРАД, 1966.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

УРЕДНИШТВУ ЧАСОПИСА НАШ ЈЕЗИК

БЕОГРАД

Шаљем вам овај свој напис, мада с извесним закашњењем, уверен да је часопис Наш језик заинтересован за написе те врсте, то јест за написе који се тичу стила, језика и правописа у нашој дневној штампи. Уверен сам у то, иако је ваш часопис у послератној серији — то се може слободно рећи — релативно више пажње поклатио медицинској терминологији (само у последњем годишту два прилога!) неголи новинарском језику.

Али је и у Нашем језику, у више махова, истицано колико је велики утицај новинарског језика на говор и писменост наших људи, па сам донео одлуку да вам упутим овај свој критички осврт на једно — како би проф. Велић рекао — „разбарушено“ писање о језику и правопису. Реч је о рубрици која је у наставцима излазила у једном угледном нашем дневном листу, а о којој нигде ништа није проговорено упркос преке потребе да се то учини, што се може, можда нескромно говорећи, увидети и из овог мог критичког осврта који вам шаљем.

Ако Уредништво буде сматрало да овај мој напис не долази у обзир за објављивање у часопису Наш језик, молио бих вас, онда, да ми бар дате мишљење о њему и рукопис, по могућству, вратите.

С поштовањем,
Срђа Петровић
лектор

Београд, Браће Грим 14/IV

О ТЕМИ: НОВИНАР И ЈЕЗИК

НАОПАКЕ ПОУКЕ „ХИЉАДЕ ГРЕШАКА“

Како који зареже перо да пише, он већ одмах почне мислити како ће језик поправљати, а не како ће га учити.

Вук Стеф. Караџић

Готово ниједан број било којег нашег стручног језичког часописа није без осврта на грешке у штампи. Наша штам-

па, лист Савеза новинара Југославије, доноси редовно, у сваком свом броју, напise у којима је реч о језичким, стилским и правописним грешкама које се најчешће јављају на страницама наших новина. И неки други наши дневни и недељни листови имају рубрике у којима се тумаче правописна правила, указује на правилно, односно неправилно писање и слично (Телеграм: „Језик данашњи“, Политика: „Ситнице језикословне“, Народна армија: „Језик и правопис“, Борба: „Наш језик“, Књижевне новине: „На маргинама штампе“). Борба је после изласка новог правописа (1960) отворила и посебну рубрику у којој су подробније тумачене његове одредбе, а затим је поново, у рубрици под насловом „Хиљаду грешака на којима се може учити правопис“, посветила томе доста простора.

Претпоставља се да новинари то штиво с пажњом прате, јер им такве језичко-правописне поуке добродођу у свакодневном раду. Отуда нам већ и због тога не може бити свеједно какав је квалитет тих рубрика. Међутим досад се нигде, па чак ни у стручним језичким часописима, није појавио ма и један напис који би се озбиљније позабавио само том темом. А имало би много шта да се каже; а било би и потребно и корисно о томе отворено проговорити. Јер језик се, како је рекао Иво Андрић на академији посвећеној великоме Вуку, „мути и бистри, бистри и мути“, а новинарски се језик, као један вид (функција, служба) књижевног језика, креће токовима својим баш матицом ове велике реке о којој говори књижевник.

Повод овоме напису била је поменута Борбина рубрика „Хиљаду грешака“, која је „испредњачила“ својим производљим тумачењима правописних и језичких питања. Како су се многе критичке напомене њеног уредника, Николе Капетановића, непосредно тицале баш новинара, њиховог начина писања, они су, без сумње, помно пратили напise у тој рубрици, па је, као што је познато, било у редакцијама и прилично коментара о појединим мишљењима критичаревим, коментара — сасвим различних. Било је недоумице, али и прихватања нетачних тумачења, па се то и дан-данас огледа на страницама неких наших листова. Зато нека се и овај

покушај критичког осврта на једну рубрику која је излазила у педесет наставака схвати, пре свега, као настојање и жеља да од тога буде какве опште користи.

У улози врховног судије

Најтеже у свему је то што аутор „Хиљаде грешака“ у више махова правилно писање проглашава погрешним, а погрешно — препоручује. Јер се за тако нешто не може наћи оправдања. А последице су јасне.

1. Тако се у једном наставку, у којем се, по принципу „овако — не овако“, набрајају многобројни примери, прописује и ово: „Упослено (не: упошљено)“. Међутим, Правопис је забележио тај пример, али овако: „упослен и упошљен“, а мало даље: „упошљен и упослен“ (стр. 768)), што значи да је у питању дублет, тј. да су оба облика потпуно равноправна. (Исти је случај и с трпним придевима *запослен* и *запошљен*, који су у још чешћој употреби).

Занимљиво је да је баш облик који Н. К., сасвим произвољно, једино препоручује — *упослен*, *запослен* — теоријски неправилан. Шта је утицало на то „да овај трпни придев, једини, ‚искочи‘ из системе која се тако чврсто држи у језику (исп. замислити: *замишљен*, упростити: *упрошћен*, стеснити: *стешњен* и сл.)“ (Наш језик 1960, Св. Марковић: „Запошљен, запошљење или запослен, запослење?“) — може се само претпостављати. Неки лингвисти сматрају да су се облици *запослен*, *запослење* јавили под утицајем придева *послен*, *беспослен*, а други — да они „стоје у истом реду са дијалекатским облицима типа *оделење*“ и да се стога „граматички (се) не могу оправдати у књижевном језику“ (НЈ 1957, Б. М. Николић: „Запослен, запослење“). Међутим је чињеница да баш ови придеви, са нејотованим крајњим сугласником основе, све више превлађују у језичкој пракси, па их је зато Правопис и ставио напореда са теоријски правилним облицима *упошљен* и *запошљен*. А то значи, исто тако, да помињани правилни облици још нису сасвим потиснути, да их језичка пракса још није одбацила, те је стога и препуштено времену да оно пресуди и у овом спорном

случају. Јер нико, па ни граматичари, који су позвани само да опишу и објасне појаве језика, нема права да намеће или прописује у стварима овакве природе (А. Белић).

2. Када је већ реч о теорији и пракси, поменимо још један пример који ће потврдити малопређашњи закључак. Реч је о значењу придева *бројан*.

Један читалац из Београда, новинар М. К., обраћа се писмом уреднику рубрике „Хиљаду грешака“ и каже:

Често сусрећемо придев „бројан“ у значењу „многобројан“. „Бројан“ значи нешто сасвим друго, нешто што има особину броја. У математици постоји израз „бројна линија“, а у граматици термин „бројни израз“. Ако нечега има много, онда можемо рећи само „многобројан“, односно супротно „малобројан“.

А уредник овако одговара:

Ваше мишљење о употреби придева „бројан“ правилно је.

А у ствари је ово мишљење — неправилно. Зашто?

Теоријски је новинар М. К. у праву, а доскора такво тумачење углавном и није било спорно, то пре што је и у Нашем језику било више пута речи о погрешној употреби придева *бројан* у значењу *многобројан*. Међутим — увидели смо већ — теорија је једно, а пракса друго. И оно што после дуге употребе, ма било кадшто и теоријски неправилно, превлада у пракси, граматичари су дужни да признају и забележе, тим пре ако се таква реч или израз налази и у делима књижевника. А баш је то био случај и са придевом *бројан* у новом значењу. Већ 1960. године наилазимо на први јасан наговештај о томе и у стручној литератури:

Грађа за Речник САН пружа примере и из добрих писаца за употребу речи „број“ у значењу „велики број“; стога могу и речи „бројан“ и „бројност“ имати одговарајућа значења. Речник ЈАЗУ даје доказе да је такве употребе било и код старих писаца. Према томе, неће бити тачно мишљење Јљ. Стојановића (НЈ IV), нити писца језичке поуке у „Нашој пошти“ (НЈ II), да ова употреба није исправна (НЈ, И. Грицкат: „Академијски речници и њихови задаци“).

А када је изашла књига друга Речника Српске академије наука, свака је недоумица отпала. Под *бројан* стоји, после објашњења првог, основног значења:

2. *велики (бројем); многи, многобројан...*

Следе примери, између осталих, из Шантића, Змаја, В. Новака. Да је у данашњих писаца придев *бројан* у томе значењу превладао, није ни потребно говорити.

И из овога примера се види да је „семантички потенцијал речи неслуђено богат“ и да, већ и због тога, приликом доношења суда о значењу поједине речи треба бити бар веома обазрив.

3. У 46. наставку своје рубрике Н.К. наводи ову реченицу из штампе:

„На V земаљској конференцији изабран је за члана ЦК КПЈ, а на V конгресу Антифашистичке омладине Југославије... за председника Главног одбора УСАОЈ-а“.

И овако коментарише:

Видите ли разлику? Скраћеница ЦК КПЈ није мењана у падежу, а скраћеница УСАОЈ јесте. Где је аутор погрешно?

Па одмах и објашњава у чему је аутор „погрешно“:

Овде није реч о правописној грешци него о недоследности. Зашто једну скраћеницу мењати у падежу а другу не?..

Међутим у наведеној реченици нема ни грешке ни било какве недоследности једноставно због тога што су овде посредни две врсте скраћеница. ЦК КПЈ иде у групу скраћеница које су *не променљиве*, које се у промени, како прописује Правопис, „пишу у истом облику, без падежних наставака“, а Усаој иде у групу *променљивих* скраћеница, које се јављају „у облику нових променљивих речи са својим родом, бројем, акцентом и падежним наставцима“ (стр. 129).

Узгред, није баш безначајно то што Правопис даје првенство оваквим облицима тих променљивих скраћеница: *Авној, Ској, Паз, Нин, Улус, Уфус, Унеско, Унеф, Уницеф* итд. (а не АВНОЈ, СКОЈ, ПАЗ, НИН итд.). Такво је писање једноставније, лакше је за читање, а и сасвим је јасно. Уз то текст са скраћеницама тога облика графичко-естетским изгледом својим делује природно, мирно, уобичајено, што није случај с текстом прошараним скраћеницама типа *АВНОЈ, СКОЈ, УЛУС*. (За такав текст, за текст са скраћеницама овога другог облика, неко је рекао да подсећа на

лице човека који је прележао велике богиње. Изречено у шали или збиљи, свеједно, — поређење је тачно). Новинари, на жалост, нису баш оберучке прихватили нови начин писања ових сложених скраћеница, али је узрок томе, вероватно, само непознавање ове правописне одредбе. Јер је познато да су се и новинари, њихово удружење и све редакције, изјаснили да ће подржати нови правопис, да ће се придржавати његових одредаба и сугестија и примењивати их у пракси.

У Правопису, на крају одељка о којем је реч, стоји:

Неке од тих скраћеница пишу се и великим словима и онда се њихови наставци у промени везују за основу цртицом:

Члан СКОЈ-а, заседање АВНОЈ-а.

А то значи — да и ми изведемо закључак — да је аутор наведене реченице, пошто је скраћеница УСАОЈ исте врсте као и помињане скраћенице СКОЈ и АВНОЈ, сасвим правилно учинио што је једну скраћеницу (ЦК КПЈ) оставио непромењену, а другој (УСАОЈ) додао одговарајући падежни наставак. Да је друкчије поступио, тек онда би учинио правописну грешку.

4. Карактеристично је како је уредник „Хиљаде грешака“ пресудио и у једном сложеном и спорном језичком питању о којем се у стручној литератури већ поодавно расправља, али које ни до данас није могло — сасвим оправдано, уосталом, — и бити потпуно расправљено. Реч је о називима женских звања, односно занимања.

У свега тридесетак редака уског новинског ступца, дакле, док ћеш дланом о длан, Н.К. је, на примеру „ужасне“ (!) речи *манекенка* употребљене у вести једног листа, рашчланио цело ово питање и извео овакав неопозив закључак: да наставак *-ица* одређује звање, наставак *-ка* — супружанство; а што се тиче саме те речи — овакав: прво, приказивач мушке моде је *манекен*; друго, приказивачица женске моде је *манекена*; и онда, треће, *манекенка* може бити само — супруга манекена.

До таквог се закључка дошло, према критичаревим речима, „по логици ствари“, а метод у проучавању спорног питања био је — аналогича. Ево како то изгледа:

Узмимо у помоћ аналогију:

Учитељица је жена која у школи учи децу. А шта је онда учитељка? То је супруга учитеља. Ако је Марија Марковић завршила медицину, она није докторка него доктор. Докторка је супруга извесног доктора. Таква је разлика између професора Марије Марковић и професорке Зоре Рудић... („Хиљаду грешака“, наставак 3).

Довољно је, међутим, поставити овде само једно питање па увидети колико је све то произвољно и неодрживо; рецимо: шта су, у томе случају, *писатељка*, *новинарка*, *козметичарка*, *атлетичарка*, *кондуктерка*, *спикерка*, *коректорка*, *лекторка*, *библиотекарка*, *интерпретаторка*, *гардероберка*, *фризерка*, *болничарка*, *интелектуалка*? Очеvidно је да све ове речи (а има још читаво мноштво истоветних) обележавају — премда имају наставак *-ка* — баш занимање, односно звање.

Но таквом се аналогијом, разумљиво, често ништа не постиже, па се оставимо метода аналогије и погледајмо шта о томе кажу речници. Укратко и најсажетије:

Манекен (фрц.) јесте „млада и лепо развијена дама која служи за пробање хаљина“ (Вујаклијин Лексикон); „жива лутка, тј. женска која на себи показује ж. моделе хаљина у вел. радњама“ (Свезнање), и сл. И у француском језику је реч *манекен* мушког рода. Дух нашега језика се противи томе неслагању у роду речи и звању, али је чињеница да таквих примера има још. Употреба наставак *-ка* за женска звања „потпуно је у духу нашега језика“ (мишљење Т. Маретића и осталих лингвиста), па би и *манекенка* могло да одговори намени, то пре што се данас све више и мушкарци баве тим занимањем и што би природно било — мада ће ту, наравно, тек језички развитак пресудити — да се реч *манекен*, која је иначе мушког рода, тиче једино приказивача мушке моде, тј. мушких особа.

Испало је да је новинар који је критикован за „ужасну“ реч *манекенка* показао, у ствари, добро језичко осећање употребивши ову страну реч с наставком који одговара природи и духу нашега језика. Баш стога би *манекенка* могла лако сасвим потиснути реч *манекен* у значењу женског звања. А тиме би се и језик обогатио, јер бисмо имали једну реч за

мушког, а другу за женског манекена. Ту тежњу, уосталом, и потврђује садашња, све чешћа употреба речи *манекенка* у нашој штампи.

Диорова модна кућа у Паризу ангажовала је три нове *манекенке* (Илустрована Политика).

Зато љупке *манекенке* више времена проводе на тим „великим турнејама“ (Практична жена).

Свега јој је 17 година, по занимању је *манекенка*, живи у Хелсинкију (Спорт и свет).

Ова два модела на сликама приказује *манекенка* Пени Гилар (Илустрована Политика).

Рођена је у Ници, гдје је радила као *манекенка*, фото-модел и водич (Студио).

Манекенка Кристина Килер са својим „менаџером“ Р. Дридом (Спорт и свет).

Ово питање је често себи постављала Френки, некадашња *манекенка* (Практична жена).

Дошавши у Њујорк, данска *манекенка* Лоте Холм изјавила је новинарима... (Илустрована Политика).

Ево једне *манекенке* у бикинију која се сликала поред излога (Спорт и свет).

А што се тиче овога захтева и малтене прописа у критичаревом закључку: „Девојку која приказује модне моделе треба назвати *манекена*“ (наст. 3), довољно је рећи да предложена реч, једноставно, није у употреби.

Но узимање на себе улоге врховног судије у стварима овакве природе доиста је чудесно слободан поступак, па је, можда, зато све ово добар повод да се укаже на једно значајно начелно питање. Реч је о језичкоаматерској склоности и жељи нашој да, нарочито када су у питању дублетни облици, прописујемо који је облик „правилан“, а који „неправилан“. И то, обично, уз „аргументацију“ и помоћ или некакве логике, или какве аналогije, па и позивањем на то да је један облик „звучнији“, „музикалнији“, „пунији“, „мекши“, „изразитији“ и „лепши“ од другог. Такав се критеријум, међутим, не може назвати лингвистичким; он није научан већ самим тим што је заснован на личном осећању и допадању.

Познат је Вуков став о томе, а познато је и оно начело које је Вук истакао: „да у књижевном језику сме бити само оно што се налази у народном“. На тој основи се и развија наш књижевни језик више од сто година, па од тога треба увек полазити и приликом доношења суда о дублетним обли-

цима, Вук је свагда пазио на то који је облик „најобичнији“ и „најприличнији“, а то значи да је давао преимућство облику који се најчешће употребљава у народу. Но при том други облик није сматрао неправилним, није препоручивао да га треба избацити из књижевне употребе. Јер ако један облик налазимо не само у народним говорима који чине основу нашега књижевног језика него и у делима књижевника, писаца „који пишу лепим књижевним и народним језиком“ — онда он и формално задовољава све услове и „постаје правом књижевном цртом“, „улази у састав нашега књижевнојезичког материјала“.

Ево шта о томе каже Б. Милановић, према чијем смо напису у Нашем језику све ово што је речено и навели:

Зато се не може допустити да се један облик речи који се употребљава у књижевном језику гони из такве употребе стога што се некоме чини да је мање обичан. У стварима ове природе није препоручљиво расуђивати и одлучивати према личном нахођењу.

5. Но наш критичар, на пример, опет ради некакве сумњиве логике и јасноће (да би се, тобоже, јасно знало да је посреди мушка, а не женска, особа), више него упорно инсистира једино на наставку *-им* у инструменталу руских имена на *-ов* и *-ев*, упркос томе што се у Правопису (а учимо се њему!) даје преимућство наставку *-ом*. Таква имена, каже се у Правопису, „имају у инструменталу наставак *-ом*: *Четовом, Васиљевом*, али није и скључен (разредио С.П.) ни облик са наставком *-им*, према сличним именицама српскохрватског језика које такођер понекад (раз. С.П.) имају тај наставак, из придевске промене (Миљановим, Веселиновим)“ (стр. 158).

И ово је правило само потврда одређене употребе у нашем књижевном језику, огледало те употребе, а никако није лична пресуда правописаца. Па је стога захтев да се наставак *-ом* избаци из употребе лингвистички неоправдан, ма на каквој се логици заснивао. Јер језик има своју логику, те ће отуда бити узалудна сва лична наша нахођења и расуђивања.

6. Аутор „Хиљаде грешака“ каже, у наставку 5, и ово: „... Пожега — Пожеги (нипошто: Пожези)“. А у Правопису

стоји да је обичније *Пожеги*, „но није искључена (разр. С. П.) ни употреба облика ... *Пожези*“ (стр. 55).

По чему, онда, „нипошто: Пожези!“ када знамо да је и тај облик у књижевној употреби? И зашто се, уопште, стално иде против правописних правила у рубрици која је себи поставила задатак да поучи правопису? Непознавање правописних одредаба било би, чак, једино могућно објашњење таквог поступка.

7. Веома је занимљиво и оно што је речено и, посебно, како је речено под међунасловом „Гудало шкрипи“. Ту се говори о некаквим „музичким“ омашкама које се чине када се предлог с употреби испред именица (само именица?!) што почињу сугласницима *ђ, з, ж, с, ћ, ф, х, ц, ч, џ, ш*. Познато је, и старо, правило да предлог с не иде испред речи које почињу сугласницима *с, з, ш, ж*, и да у тим случајевима треба употребити проширени његов облик, *са*. Али, ето, сада нових седам сугласника који се „музички“ не слажу са сугласником *с*! И тако, док смо, на пример, правило о растављању речи на крају ретка сасвим упростили, и док се уопште у новоме правопису у свему тежило упрошћавању, сада нам се препоручује да прихватимо једно ново правило и научимо малтене пола азбуке напамет да се не бисмо огрешили о „музичко“ слагање сугласника.

Опет је, разумљиво, посреди лично нахођење и допадање, а не употреба у књижевном језику. То ће потврдити мноштво примера и из дела наших књижевника, па, дакако, и песника, а њима се бар не може приписати немускалност. Чак и један (веома музикални) Шантић пише, на пример:

А једна лако, врхом свога крила,
С *цвркутом* топлим додирну ми чело.
(Претпразничко вече)

Точе им пиће, а с *чибука* бију
колути дима. Загријана соба ...
(Кириције)

Ми га испраћамо, и махалом старом
Пред њим слуга Јован краче с *цесфердаром*.
(Мој отац)

Или Дучић:

Две мирне галије с *црним* заставама;
Две жене у црном, на молитви, неме.
(Очи)

8. Један професор из Ријеке који се обратио писмом уреднику рубрике „Хиљаду грешака“ употребио је у једној реченици израз *чистоћа језика*, а уредник га у одговору опомиње и саветује: „чистота (не: чистоћа) језика!“ Хтело се рећи да између тих двеју речи има разлике у значењу, тј.: *чистоћа* се може тицати нечег материјалног (*чистоћа* собе, градска *чистоћа* и сл.), а *чистота* — нематеријалног, духовног, моралног (*чистота* осећања, *чистота* језика и сл.).

Несумњиво је да таква танана разликовања, тј. дублетни облици те врсте, могу допринети богаћењу језика, али је несумњиво и то да немамо права да прописујемо неке нешто што он нема у свом језичком осећању. У западним нашим крајевима у којима се говори српскохрватским језиком не знају, на пример, за реч *чистота*, немају је у својој лексици, па је већ и отуда свака лична жеља појединаца о обавезној употреби те речи — без основа. Уз то је и сам проф. Белић употребљавао, а и неки други познати лингвисти из источних наших крајева употребљавају једино реч *чистоћа*, у оба значењска смисла, — премда им реч *чистота*, засигурно, није била и није непозната.

Сви смо ми, сви без разлике, наравно, који пишемо и који желимо да нас читају и памте што смо написали, подједнако дужни да негујемо, развијамо и у *чистоћи* одржавамо свој књижевни језик (А. Белић, НЈ 1950). И велики дневни листови позвани су... да свесрдно сарађују на неговању правилности и *чистоће* нашег књижевног језика (Б. Милановић, НЈ 1951).

А ево шта о тежњи да се прави разлика између тих двеју речи каже проф. П. Ивић:

Чистота и *чистоћа* нису научни термини, а њихово узамјамно замењивање не проузрокује много двосмислености. Истина је да неки покушавају да спроведу разликовање: *чистота* у моралном, а *чистоћа* у материјалном смислу; али не може се рећи да је овакво одвајање опште усвојено у круговима оних који пишу, акамоли у говорном језику образованих људи (НЈ 1953, Одговори Уредништва).

9. Сличан је случај и са речју *интерес*, која се употребљава у више различних значења. На западном српскохрватском језичком подручју, на пример, и не употребљава се реч *интересовање*, односно *интересирање* (колико је мени познато), већ, у томе значењу, *интерес* (и, наравно, *занимање*). Па

и овде, на источном подручју, има писаца који реч *интерес* употребљавају у значењу интересовања. Наведимо опет језичке стручњаке и писце који нам служе за углед.

Ми сматрамо чак да ће такав начин рада пробудити *интерес* према матерњем језику (А. Белић, НЈ 1956).

И *интерес* за њега (реч је о Правопису — С. П.), онакав какав је био пред његово објављивање, не опада, него, рекло би се, још увек стално расте (М. Стевановић, НЈ 1961).

... и да би се уопште стварао већи *интерес* за тумачење речи и израза (Ј. Вуковић, НЈ 1951).

Међутим из ових реченица: Од *интереса* је само знати који су од тих облика у нашим народним говорима распрострањенији; Рад на описмењавању је од великог *интереса* за развитак наше културе; Молим уредништво да објави мој допис, наравно, ако је од *интереса* за читаоце, — може се запазити да се реч *интерес* употребљава још и у значењу: важност, значај, корист.

Речник Ристића и Кангрге, на пример, бележи:

интерес 1. а) (учешће)... интерес за што; немамо интерес за то ...; б) (корист) то је у твом интересу...; гледати свој интерес... 2. (камата)...

дакле, тек у другом значењу као „банкарски термин“, а Лексикон Вујаклијин:

интерес (л. *intersum, interesse* учествовати, узети удела) удео, учешће; однос, привлачност, занимљивост, пажња, љубав, наклоност; значај, важност, вредност; корист, добит, добитак; камата, приход од уложеног новца...

дакле, тек напоследку и као „банкарски термин“.

Отуда могу бити чак помало забавне овакве лекције које својим колегама дели аутор „Хиљаде грешака“:

Читани недељни илустровани лист у чланку о текови-нама савремене медицине каже:

„Часописи саопштавају да се *интерес* за науку из године у годину повећава“.

Пазите, ово не спада у банкарску терминологију и не ради се о повећању камате; реч је о повећању интересовања! (наст. 15).

10. А за глагол *одвијати се* наш критичар каже:

Ми не знамо право порекло глагола *одвијати се*, али морамо приметити да је он — мада у ствари бесмислен — узео корена... А уместо тога *навијања* и *одвијања* имамо леп народни израз — *развијање, развијати!* (наст. 29).

Дакле, прво: овом глаголу не знамо порекло; друго: бесмислен је; треће: испада да није народна реч. (*Навијању* ту, очевидно, нема места).

Међутим већ Вук у свом Рјечнику бележи глагол *одвијати* (и глаголску именицу *одвијање*) у неколико значења, а забележили су ту реч и сви остали наши речници. А то значи, прво: да је глагол *одвијати* (*се*) наша реч; друго: да није бесмислен; и треће: да му, онда, није тешко и сазнати порекло.

Хтело се, у ствари, рећи — а није се то и јасно рекло — да се у последње време глаголу *одвијати* (*се*) веома често придаје значење које он у основи нема. Мислим да баш због тога неће бити некорисно изнети овде и нека мишљења језичких стручњака.

Говорећи о томе „како су старе речи у данашњем животу добиле нова значења“, проф. Белић међу многим примерима наводи и овај:

...*Одвијати се* узето је из филмског процеса: одвијају се слике са колута и износе на платну, па се према томе ређају (одвијају) и догађаји; зато *одвијати, одвијати се* има метафорско значење: развијати се у извесном логичком реду, тако се ређати и сл.; данас је добило широку и често неисправну употребу (НЈ 1950).

А ево шта се каже у једној језичкој поуци:

Ти бројни глаголи тока, развијања, обављања, извођења, кретања разних врста имају не само посебне нијансе него и посебна значења, која се ничему не смеју жртвовати, па је употребу глагола *одвијати се* потребно ограничити на случајеве где он има своје право значење, значење стварног одвијања нечега (НЈ 1956).

Р. Димитријевић, који је употреби тога глагола посветио читав један чланак, вели у уводном делу:

Данас се веома често чује и употребљава глагол *одвијати се* у некој врсти секундарнога, пренесеног значења. У том значењу тај глагол ћемо наћи употребљен кад год је реч о каквој радњи, о каквом процесу који је у току, који није завршен, него траје дуже времена. Ако обратимо пажњу на новинарски језик, рецимо, који је најближи говорном језику, ми ћемо, такође, на свакој страни и у свакој рубрици наћи на ту реч. Тако се вели: Догађај се *одвијао* филмском брзином; Радња се у том роману *одвија* на занимљив начин; Случај са украденом робом *одвијао се* као на филму; Сцена се на улици *одвијала* без застоја; Разговори су се *одвијали* у врло

пријатној атмосфери; Утакмица се одвијала, или: Игра се одвијала, па чак, у једном извештају, и — Музичке тачке су се одвијале једна за другом, итд. Ма у којој вези било то, чим је реч о ком процесу, радњи, неком току, одмах се лако намеће тај глагол који ми, без оне потребне одговорности према језику којим говоримо и пишемо, уносимо и у књижевни језик. Стиче се утисак као да нема у нашем језику ниједне друге речи која би тај глагол у сваком поједином конкретном случају могла заменити (НЈ 1954).

11. Већ смо из неких наведених примера увидели да језик није математика, да у језику два и два нису увек четири, и да он иде својим путевима кадшто мимо свих прописаних „канона“. Па и оно што је језички закон, пропис, правило, понекад је тако осетљиво и сложено да се не може подвести ни под какве формуле које би у свему одговарале живој пракси. Потврдиће то и — употреба инструментала.

Ако се о инструменталу, на пример, опћенито каже једино оволико: „Постоје две врсте инструментала. Једна врста је инструментал за оруђе, а друга за друштво“ (наст. 36), па се онда, уз круту примену тога школског правила, крене у нова расуђивања и доказивања — доћи ће се, наравно, и до оваквог нахођења:

Народном песнику је дозвољена граматичка грешка и ту нема шта да се мења. Зато ће остати граматичка грешка у овом десетерцу докле год се буде певао:
„Сав се Шехер поноси са њоме“.
Видите како погрешна примена може дати цепидлакама повода и материјала да праве разне комбинације; овде испада да се поноси она а с њом и Шехер (наст. 36).

Међутим у наведеном, у ствари, класичном примеру употребе инструментала нема граматичке грешке зато што ту није посреди, како се тврди, инструментал за оруђе, средство, него инструментал који уз глаголе стања значи да субјекат нешто поседује, има (при себи или као своје, у ширем смислу значења).

О инструменталу су написане многобројне расправе (проф. Белић, Стевановић и др.) и из њих није тешко упознати се са свом разноврсношћу употребе овога падежа, али ће нам и једна језичка поука И. Стевовића добродоћи да увидимо потребу разграничавања функција инструментала,

а пре свега да не помишљамо аутоматски на функцију средства или узрока када је у питању форма с + инструментал уз глаголе стања.

Он се дичи и поноси са својим синовима, тј. поноси се имајући их за своје синове, што није ни средство, ни узрок. — Они су задовољни с децом, тј. они су задовољни имајући децу, у том стању кад су с децом. — Нек разбија главу с тим, тј. нек помишља имајући то на памети; ако би дошло тиме, значило би оруђе, а тада би се идиом разбијати главу „разградио“ и добио би се буквалан смисао: разбијати главу тиме. — Ја не могох с крилма полетети, тј. не могох полетети имајући крила, иако сам имао крила. — Они с очима не виде (или: Они с ушма не чују), тј. они и имајући очи, иако имају очи, не виде, — остају слепи код очију (Народна армија 1964, „Језик и правопис“).

У наведеном десетерцу нема, дакле, граматичке грешке. Напротив, народни песник је доиста лепо изрекао своју мисао: да се Шехер поноси што има њу, такву лепотицу.

Сведоци смо, иначе, таквог или сличног — неоправданог — „бежања“ од предлога с у нашој штампи, па, можда, неће бити наодмет навести неколико најкарактеристичнијих примера узетих, без реда, са страница неких дневних и недељних листова.

Временом сви органи људског тела клону — само језик не (Политика), — уместо: С временом...

Песмом и игром кроз Латинску Америку (Из програма београдске радио-телевизије), — уместо: С песмом и игром...

Ова девојка... изузетно лако вара људе, стављајући их невиђеном љупкошћу и лежерношћу у трагично смешне положаје (Вечерње новости), — уместо: с невиђеном љупкошћу и лежерношћу.

А да ли је доласком нове управнице Пионирски дом нешто добио? (Спорт и свет), — уместо: с доласком.

Створене су банде, које су сваком годином постајале све јаче (Илустрована Политика), — уместо: са сваком годином.

Југословенски представник у скоку мотком Роман Лешек заузео је пето место (Политика), — уместо: скоку с мотком.

Истрајношћу коју је уносио у свој рад, отац ме је рано упутио у тајне уметности (Спорт и свет), — уместо: С истрајношћу...

Прексиноћ је екипа Медвешћака тешком муком савладала Спартак (Политика), — уместо: с тешком муком.

12. Но како језички субјективизам нема границе, ни наш се критичар никако не зауставља. Тако се на удару критике нашао и придев *срчани*. Овај придев, каже се у „Хиљади грешака“ поводом наслова медицинског чланка „Поремећаји срчаног рада“, изазива „код читалаца асоцијацију на једну људску особину која нема толико везе с медицином колико са психологијом: храброст, борбеност, срчаност“. И, наравно, одмах се, опет уз помоћ „логике“, даје и поука:

У овом случају адекватнији и логичнији наслов — мада „музички“ мало тврђи — био би: „Поремећаји рада срца“ (наст. 26).

Предлаже се, у ствари, нешто што није у духу нашега језика, бежи се од једне лепе особине нашега језика којом се ни многи веома развијени језици не могу похвалити, а то је: да у оваквим случајевима можемо избећи употребу (два или више) генитива применом придева. Французи, који се, као што је добро познато, поносе својим језиком, доиста изванредно богатим по изражајним могућностима, рећи ће, на пример: *la rouée de Lise*, што дословце преведено значи *лутка од Лизе*, а ми бисмо рекли: *Лизина лутка*. Очеvidно је, стога, — уосталом, и не само по овоме судећи — да би требало да се поносимо и ми! Али, на жалост, ми се присвојног придева у последње време не само клонимо већ и, ето, бежимо од њега. То је и дало повода дру. Ивану Поповићу, негдашњем лектору Комуниста, да за израз *зграда општине*, кад је на њега наишао редигујући рукопис, каже како је то, у ствари, исто као и када бисмо рекли: *кућа мене* (уместо *моја кућа* и — *општинска зграда*, наравно). Шала није била изречена без призвуча јеткости, јер смо, заиста, већ далеко дотерали у занемаривању неких најлепших особина нашега језика, у занемаривању своје куће узимањем из туђе и онога што није добро и што нам је сасвим непотребно.

Говорећи о „добром, старом присвојном придеву“, Коста Тимотијевић пише:

Зар се не каже: *Дела Лењина, говор Толатија, влада Хјума...*?

Ето примера где је посесивни генитив лошим превођењем са страних језика (углавном са руског) истиснуо наш стари, патријархални присвојени придев. Не тако давно, сваки би иоле писмени новинар без размишљања написао: *Лењина дела, Тољатијев говор, Хјумова влада*. Данас људе треба подсећати да и тако може (Књижевне новине 1964, „На маргинама штампе“).

Но док у осталом свом тексту критичар Н. К. спонтано занемарује ту лепу особину нашега језика, употребљавајући често генитив уместо придева, он то у овом одређеном примеру чини свесно. Али, разуме се, опет без праве потребе. Јер „’музички’ тврђем“ изразу не бисмо прибегли ако бисмо знали да су *срчан* и *срчани* два различна придева — са различним значењем, а често и са различним обликом и акцентом. Једно је *срчан човек*, *срчан борац* и сл., а друго је *срчани болесник*, *срчани инфаркт*, *срчани мишић*, *срчани рад* и сл. Суфикс *-ан* је „квалитативан суфикс са опћим придјевским значењем“, а суфикс *-ани* је „односни суфикс и придјевски с тим суфиксом означавају различите односе према именици у придјевској основи“ (Језик 1963, С. Бабић: „Придјевски суфикси *-ан* и *-ани*, *-ен* и *ени*“).

Исти је однос придева *сунчан* према придеву *сунчани*, који, према нашем критичару, такође треба избацити из употребе пошто, вели, имамо *Сунчев*. А баш на томе се примеру у *Језику* (стр. 138) показује да су ти придеви различни: и по облику, и по акценту, и по значењу (*сунчан дан* = дан с много сунца; *сунчани дан* = дан који траје 24 сата). Уз то се *сунчан* не може заменити, а *сунчани* може; на пример: *сунчани систем* = *Сунчев систем*; *сунчана светлост* = *Сунчева светлост*; *сунчани сат* = *Сунчев сат*; *сунчана пећ* = *Сунчева пећ*; *сунчана активност* = *Сунчева активност*.

Ево још неколико примера који ће показати да се у нашем језику односни придеви јасно разликују од квалитативних:

кишан дан — кишни огртач
живчан састав — живчани болесник
борбен тим — борбени поредак
друштвен младић — друштвени динар
брашнен лонац — мољац брашнени
службен човјек — службени акт
ватрен коњ — ватрени положај.

Разлика између тих придева можда се понајбоље види из овога примера, који се такође наводи у *Jeziku*:

писмен — 1. „који зна писати“, 2. „који зна добро писати“; *писмени* — „који се односи на писмо“, нпр. писмени знак, задатак, писмена изјава, препорука; писмени задатак може бити врло неписмен.

Јасну разлику између *срчан* и *срчани*, *сунчан* и *сунчани* налазимо и у речницима. Ристић и Кангрга, на пример, бе-леже:

срчан — *herzhaft, beherzt, mütig, feurig.*
срчани — (срце) *Herz—...*; срчана болест *Herzkrankheit*;
 срчана мана *Herzfehler*; срчани мишић *Herzmuskel.*
сунчан — *sonnig*; сунчан дан *sonniger Tag*; сунчан стан *sonnige Wohnung.*
сунчани — *Sonnen—...*; сунчани круг *Sonnenkreis*; сунчани пут *Sonnenbahn*; сунчани зрак *Sonnenstrahl*; сунчана година (опр. звездана) *Sonnenjahr...*

13. Ако и није познато, није тешко сазнати — довољно је отворити какав речник — да реч *пролетер* води порекло из латинског језика (*proletarius* — „грађанин најниже класе“), па тако исто и реч *пролетаријат* (*proletariat* — „радничка класа“). Стога је доиста шаљив овакав разговор уредников са читаоцем:

Читалац: Зашто се каже *пролетаријат* а не *пролетеријат* кад тај појам долази од речи *пролетер* а не од речи *пролетар*?

Уредник: Реч *пролетаријат* је јако укорееена и проширена, мада би формалнограматички (!) реч *пролетеријат* била адекватнија (!!). Због тога се овај русизам (!!!) не може третирати као грешка (наст. 24). (Узвичници су моји — С. П.).

На правописној странпутици

Без обзира на то што је нови правопис обиман, што његово проучавање захтева доста времена, а његова примена увек будну пажњу, нема оправдања ако у рубрици која нас поучава правопису наилазимо и на правописне грешке. Сам аутор „Хиљаде грешака“ каже да се „не може гледати кроз прсте уреднику такве рубрике, јер он је професионалац и мора текстове објављивати добро очишћене“ и да је читалац „у праву кад тражи чист текст у рубрици која има претензију да чисти друге текстове“.

Но не зато да бисмо указали на овакву декларативност, на недоследност уредникову, него зато што су у питању грешке на које често наилазимо у штампи — ми ћемо поменути неке од њих.

Где Правопис, на пример, предвиђа растављено писање речи, у рубрици која нас поучава правопису налазимо састављено:

маколико	место	ма колико
дали (упитно)	—	да ли
наизглед	—	на изглед,

а где предвиђа састављено, налазимо растављено:

по среди	место	посреди
тако звани	—	такозвани.

Затим, где Правопис предвиђа цртицу, не налазимо је:

аутосаобраћајно	место	ауто-саобраћајно,
-----------------	-------	-------------------

а где не предвиђа тачку, налазимо је:

т.ј.	место	тј.
м.	—	м (скраћеница за метар).

И тако даље.

Међутим, неке правописне грешке из „Хиљаде грешака“ заслужују да се о њима каже која реч више.

14. *Секцирати, секцирање*. У једном спортском листу већ смо у два-три маха прочитали ову фразу:

Ако оштрим скалпелом секцирамо (свугде разредио С. П.) наше фудбалско тело...

а наш критичар такође пише:

... битна је грешка, и она нам служи као заморче чије нам секцирање помаже да дођемо до правилног закључка.

Али цитирана реченица интересантна је као граматичко заморче које ћемо овде „секцирати“.

Оставићемо по страни такво поређење и задржати се на глаголу *секцирати* и глаголској именици *секцирање*, зато што је у питању „непријатна“ грешка, која иде у групу оних грешака као што су, на пример: интелегентан, ексцем, комадант, статисфакција, бакцил, индентичан, интерпукција, индентификовање и сл.

Глагол *сецирати* смо узели из латинског језика (*secare*), а на погрешну употребу наводи нас реч *секција* — такође позајмљена из латинског (*sectio*) —, која нам је добро позната и коју употребљавамо у значењу: одељење, одсек, део географске карте, део пута или пруге. Међутим, њено је значење: сечење, парање, отварање леша (в. Вујаклијин Лексикон), дакле, баш оно основно значење које има глаголска именица *сецирање*. Али нам то ипак не даје право да те две речи бркамо или да им дајемо у свему исти облик.

15. *ПТТ служба*. Скраћеница ПТТ (пошта, телеграф, телефон) једна је од многих наших тзв. скраћеница-етикета, тј. скраћеница које се употребљавају увек у истом облику. Правопис је, на жалост, није забележио, премда је она у честој употреби, а уз то је и међународног карактера. Но без обзира на то, њена употреба у именичким облицима сигурно је правилна, на пример: служба ПТТ (служба поште, телеграфа и телефона), службеник ПТТ, зграда ПТТ и сл. А ако се већ намеће потреба да се нека скраћеница употребљава и у придевском значењу, онда се она мора узимати као свака непроменљива именица у придевској служби. Стога ће се у овом случају место наставка који недостаје морати да стави цртица (наведено према објашњењу проф. М. Стевановића, НЈ 1961), на пример: *ПТТ-службеник*, *ПТТ-служба*, *ПТТ-саобраћај*, *ТТ-веза*, *АБХ-одбрана*, *АБХ-јединице*, *ТВ-програма*, *ТВ-дневник*, *ТВ-реализација* и сл. Уз то ће се овакве скраћенице и мењати по падежима као у случајевима који су им истоветни: Херцег-Нови, спомен-плоча, радио-аматер, генерал-мајор итд. (Правопис, стр. 72—73).

16. ... *Агенција Франс прес*. У правилима новог правописа није у свему потанко обрађено једно осетљиво правописно питање: писање великих и малих слова. Отуда и много недоумице и колебања у пракси. Но тај пропуст није, разуме се, могао остати незапажен, па су се у стручним часописима појавили написи у којима је требало дорећи оно што је Правопис пропустио да учини. Мислим да се у Нашем језику (књ. XI у чланцима: *Прилози објашњењу принципа новог правописа*, стр. 1—15, и *Примјена једног правописног правила у нашој штампи*, стр. 180—193) и у *Jeziku* (год. IX, у

чланку: *Правописне посебности у новинарској пракси*, стр. 150—155) може наћи одговор на готово сва питања која се тичу писања великих и малих слова. А о примеру који смо у наслову истакли чак се и непосредно говори у другом поменутом чланку у Нашем језику. Али како су у штампи грешке те врсте врло честе, неће бити некорисно и овде укратко изнети објашњење које је о томе дато.

Именицу *агенција* треба у оваквим називима писати малим словом, јер правило гласи: општу именицу пишемо малим словом када она има своју одредницу, на пример: гимназија „Јован Јовановић Змај“, основна школа „Ђуро Стругар“, фабрика каблова „Моша Пијаде“, издавачко предузеће „Просвета“, група армија „Е“ и сл. Али ако те одреднице („Ђуро Стругар“, „Моша Пијаде“, „Просвета“ итд.) нема, онда ћемо називе те врсте писати овако: Основна школа у Сопоту, Фабрика вагона у Смедеревској Паланци, Главна оперативна група и сл. Како у нашем случају именица *агенција* има исту функцију као, на пример, *школа*, *фабрика*, *предузеће* у наведеним примерима, онда је разумљиво што ће једино исправно бити и: *агенција Франс прес*.

17. *Зарез иза везника на почетку реченице*. Из доиста читавог мноштва грешака у интерпункцији издвојили бисмо неколико примера примене зареза — „по инерцији“. Реч је о употреби зареза иза везника *али*, *или*, *но*, *јер*, *међутим* на почетку реченице. Занимљиво је да ће готово сваки новинар, као по правилу, ставити у том случају зарез, иако у већини случајева зарезу ту није место. То је већ постало, рекли бисмо, новинарски манир. Јако је то увидети и из ових критичаревих реченица:

Али, ово није само нагомилавање сувишности него у исто време атак на логику.
Јер, у глаголу супротставити нема *џ* него *т*, па га не треба дирати.

Ево шта је, на пример, проф. А. Белић рекао о сличној, наоко чак и сасвим оправданој употреби зареза:

Има доста књижевника који у оваквим реченицама (реч је о реченици: „То, међутим, није чињено...“ — прим. С. П.) стављају *међутим* међу две запете. То није исправно. Овде *међутим* није уметнута реч; она је додата почетку реченице (тј. овде заменици то) да појача су-

протност те реченице према претходној... Према томе је та реченица једнака са реченицом „То ипак није чињено“ или „А то није чињено“. У таквој служби речи не треба одвајати запетама.

Из овога није тешко извести закључак, односно правило које би се могло применити и на све остале сличне, па и много јасније и једноставније случајеве употребе зареза, као што су, на пример, они у наведеним реченицама. П р а в и л о — не само зато што иза њега стоји мишљење једног таквог ауторитета као што је А. Белић него понајвише зато што оно у свему одговара основним начелима логичке интерпункције, за коју се, као што знамо, и нови правопис изричито определио.

Но при томе је овде обавезно учинити и једну напомену. Каткад се иза тих везника на почетку реченице осећа предах, станка, па ћемо, разумљиво, тада ставити зарез, мада ја лично сматрам да би у том случају — ако се већ жели указати на предах — ипак више одговарала црта (или тзв. почивка).

18. „Прогутано“ *ј*. Под тим међунасловом се говори о сугласнику *ј* поводом његовог неоправданог изостављања у одређеним случајевима које предвиђа Правопис, а одмах затим, већ у идућем наставку, аутор сам не ставља *ј* тамо где му је место, па пише: „Нововиески“. И тако, опет, поучавамо друге правопису а не отварамо Правопис, у којем пише:

Између самогласника *и* — *а*, и — *е*... сугласник *ј* се такођер пише: *материја*, *дијалекат*, *хигијена*, *хијероглифи*... (стр. 37).

19. Скопље или Скопје? Ово питање заслужује дужну пажњу баш зато што се ту нови правопис, како каже Н. К., „сучелио с политичким моментом“.

После онога што је о томе рекао и написао проф. М. Стевановић (НЈ, књ. XI, св. 1—2 и 3—4) и после објашњења става Борбиног уредништва (или колегијума) могао би се извести овакав закључак: иза Скопља стоје лингвистички, научни разлози; иза Скопја — политички. С једне се стране истиче, између осталог, и вековна употреба, а с друге — потреба нове употребе у историјски новим приликама. Реч је о

два (различна) језика, па је самим тим у питању и могућност изговора, али је — веле критичари облика *Скопље* — реч и о братским народима који живе у јединственој социјалистичкој заједници.

Но без обзира на све разлоге заговорника *Скопја*, питање је да ли је — баш због политичких момента — било целисходно одступити на тај начин од новог, првог нашег заједничког правописа. Јер он за нас значи много више од једног обичног, свакодневног приручника. Значај заједничког правописа Срба и Хрвата за нашу културу је велики, али је његов политички значај можда још већи. Па већ и зато свако свесно, ма било и појединачно, одступање од начела и одредаба новог правописа очевидно не може имати жељеног одјека. (А није за потцењивање ни недоумица до које ту и тамо — у школи, издавачкој делатности, администрацији и др. — долази услед овакве правописне двострукости).

Пођи у лов ама и пушку понеси!

У уводном делу „Хиљаде грешака“ уредник каже:

Грешке из збирке могу се ипак сврстати у следећих седам врста: двосмислености, бесмислености, сувишности, граматичке грешке, канцеларизми, подложности туђицама, стилске рогобатности.

А баш свега тога има понешто и у самом тексту уредниковом.

20. У XV веку чуо се већ, веле, глас да треба забранити писање онима који пишу „развраћено“ (Константин Филозоф), у XIX веку такви гласови прерастају у захтев да се више не може и не сме писати „по правилам баби Смиљани“ (Кенгелац — Вук), али ипак и данас, у нашем веку, има писаца који пишу „разбарушено“ (А. Белић).

Ево шта аутор „Хиљаде грешака“ о томе каже:

Живот показује, разуме се, да не могу они који пишу бити Андрићи, али зато би могли да се бар труде да се не цилитају речима и не гомилају појмове које не контролишу (наст. 9).

А ево једног његовог текста:

Сусрети с омашкама не би били тако штетни кад оне не би биле прилепчиве, заразне; употреби се на једном

месту, други на другом, а неколико њих затим употребе то на разним странама, па се развија процес геометријске прогресије... (наст. 1).

И после два, три читања морамо се запитати: шта се ту „употреби“? Подмет су *сусрети* (с *омашкама*). Онда: сусрети? То не може бити, очевидно. Онда: *омашке*? Не, ни *омашке*, јер тада би било „употребе се“. У ствари се употреби „то“, које се помиње мало касније. А шта је то „то“? То, међутим, можемо тек наслућивати. Оно се, увидећемо напослетку, може тицати само какве грешке, *омашке* (у једнини, наравно) коју једно лице или „неко“ употреби (а не: употреби се) на једном месту... итд.

21. У наставку 2. читамо:

Кад се говори о небеском телу, каже се: *Месец* (са великим почетним словом), а кад је реч о низу од тридесет дана, каже се: *месец* (са малим словом).

Пре свега, када се говори о небеском телу, не мора да се каже *Месец*, већ може много шта да се каже, али прво морамо знати о којем се небеском телу говори. Уз то се *Месец* и *месец* овде не к а ж у (са) великим, односно малим почетним словом, него се тако п и ш у.

22. Одмах после упозорења да је „Свега корак удаљена (је) нејасност од бесмислице“, наш критичар каже:

Навешћемо сад низ примера, објављених у штампи или изговорених на радију, позорници, који се просто намећу и вапију да аутори јавне речи буду прецизнији у изражавању (наст. 25).

Реченицу смо навели само зато што се њом од аутора јавне речи тражи прецизност у изражавању. Познато је да се односна заменица *који*, по правилу, и смислом везује за реч иза које непосредно стоји, па би, према томе, овде могло произаћи да се *радио* и *позорница* „просто намећу и вапију“. Отуда је ипак — баш због оног „кратког корака“ од нејасности до бесмислице — требало све то другачије рећи, речи у реченици другачије распоредити, а при том обавезно свакој речи одмерити вредност и право значење. То од нас захтева улога коју узимамо на себе кад од других тражимо да се прецизније изражавају.

23. Реченица:

На рубрици „Хиљаду грешака“ учествовао је велик број наших читалаца (наст. 50), —

привукла је нашу пажњу због погрешне употребе предлога *на*. Често ћемо чути, па и прочитати: Радим на радио-станици, На нашој школи почела су предавања, Предлог је усвојен на основној организацији, Учествовао је на трци, и сл. Таква употреба предлога *на* место *у* уз установе, организације и у сличној служби дошла нам је са стране, из немачког, односно француског језика. Ако је у нас она већ толико продрла да се у гдекојим случајевима више и не осећа као туђи утицај (нпр.: Ради *на* универзитету, Одвезен је *на* клинику, Слушамо предавања *на* факултету), није оправдано допуштати да се и даље шири.

24. Ево и последње две реченице сваког наставка:

Приредио:

Н. К.

(Наставиће се)

Ову грешку помињемо стога што се често јавља у штампима, а није баш тешко избећи је. У оваквим случајевима желимо рећи читаоцима да ће се текст (ауторов), а не сам аутор, наставити, те је сасвим разумљиво што напомена „Наставиће се“ треба да дође одмах иза текста, па тек после тога и потпис ауторов.

25. Читалац тражи јасну, недвосмислену реченицу, коју ће лако разумети, па је пишчева, а поготову новинарева дужност да се клони сваког нејасног и двосмисленог изражавања. Ако писац то занемари, читалац ће се наћи пред загонеткама које ће морати да одгонета. Но баш на такво писање, на „писање у загонеткама“, наићи ћемо често у тексту језичког критичара Н. К. Тако, у реченици:

Јер, постоји речца „*ли*“ као енклитика која се прикључује многим речима али не постаје њен саставни део већ је само прати (наст. 40), —

никако није јасно на шта се односе заменице *њен* и *је*. Да би се то одгонетнуло, треба најпре утврдити да се оне не односе ни на речцу „*ли*“ ни на реч *енклитика*, мада би се,

према слагању у роду и броју, једино на њих евентуално могле односити. Логички би могле да се односе једино на синтагму „многим речима“, али би онда и оне морале бити у множини: *њихов* и *их*. Тек ако бисмо, дакле, заменице *њен* и *је* заменили заменицама *њихов* и *их*, а затим зарез иза везника *јер* (на почетку реченице) пребацили испред везника *али*, и додали још један зарез испред везника *већ* — добили бисмо реченицу која, како би то рекао Т. Маретић, „може поднијети“.

26. Али реченицу:

... навео је низ погрешних примера граматичких правила у локативу (наст. 11), —

не бисмо могли одгонетнути, јер доиста не можемо знати шта су то овде „примери граматичких правила“ и каква су то „правила у локативу“.

27. Двосмисленост је редован пратилац олаког, неконтролисаног писања. У реченици:

... али да ће та пажња бити тако интензивна да ће читаоци с успехом уловити понекад грешку ове врсте и самог уредника који им коментарише и указује на туђе омашке, то нисмо могли претпоставити (наст. 38), —

није се мислило рећи — а рекло се — да ће читаоци уловити и грешку и уредника, већ се хтело казати да ће уловити чак и уредникову грешку, тј. и самог уредника у грешци. Уз то, не иде ни „коментарише... на туђе омашке“, него би правилно било рећи: „коментарише туђе омашке и указује на њих“. Али то сад „по логици ствари“ не би било добро, зато што се, ваљда, на омашке најпре указује, па се тек после тога оне и коментаришу, а не обрнуто.

28. Према ономе што се рекло у реченици:

То је цитат из занимљивог написа у угледном листу о проблему образовања радника... (наст. 43), —

можемо само нагађати да ли се лист бави проблемом образовања радника или се тиме бави *напис*. Несрећни ред речи често нам задаје бриге и подсећа нас на онај добро познати шаљиви пример из једне новинске вести у којој се рекло да је предавач Н. Н. „одржао предавање о мишевима у дворани Коларчевог универзитета“. (Мишева у дворани, наравно, није било; у дворани је било — предавање).

29. Још мање је јасан овакав коментар после реченице, наведене из штампе, „Хрбуд се са успехом *супродставио* мађарском шампиону Берцику“:

Нема никаквог разлога и оправдања да се ту слово *т* претвори у *д*. Јер, у глаголу супротставити нема *д* него *т*, па га не треба дирати (наст. 28).

Шта ту „не треба дирати“: глагол или слово *т* — остаје нам да опет нагађамо. И да се, после свега „објашњења“, запитамо: ипак, зашто је правилно *супротставити* (са *т* испред *с*) и зашто је *супродставити* (са *д* испред *с*) баш „апсурд“, како се то пре тога рекло?

30. О нејасности и двосмислености сведочи и ова реченица:

Навешћемо сада низ одштампаних и објављених текстова са грешкама из граматике (наст. 2).

Пре свега, није јасно из које су то граматике „текстови са грешкама“. Тек касније ћемо видети да нису посредни *грешке из граматике*, већ *граматичке грешке*.

Затим, какав је то „низ текстова“? Употреба речи *низ* и где јој је место и где јој није место доиста нас је већ одвела у злоупотребу и — прави апсурд.

И, напослетку, „одштампаних и објављених“; — није ли ту једна реч сувишна?

31. Тим сувишностима — плеоназмима и нагомилавању речи и израза — придао је наш критичар нарочиту важност. Он тачно каже да се опширно пише „кад се има на располагању доста простора“, али при том сам пише:

Израз „билатерални“ овде је сасвим нефункционалан, сувишан (свугде разредио С. П.).

То је врло укорењена и проширена грешка. Почећемо од примера — штампаних, објављених. Ово „по“ узело је маха, раширило се, ухватило корење и сад га је тешко ишчупати и одстранити.

Уз те грешке дали смо и кратке глосе, коментаре.

И тако даље.

Умесна је оваква замерка једном књижевном критичару који је употребио израз „описна и дескриптивна поезија“:

Шта значе: описно и дескриптивно? Ако смо у своје време у школи учили да значи једно исто... онда заиста није потребно стављати те две речи једну поред друге, јер ће доћи до нагомилавања! (наст. 9).

Али критика губи у снази пошто и сам критичар стално чини исту грешку.

(А грешке су, узгред речено, ипак — грешке. И премда од аутора „Хиљаде грешака“ сазнајемо да и од њих може бити користи:

Уосталом, психолози кажу да се особености боље памте од просечности. И грешке су нека врста особености. Претпостављамо да ће се правило са грешком боље памтити. Ето користи од штете! (наст. (42), —

боље је да се, када се већ бавимо писањем, што више потрудимо како бисмо што мање грешака чинили; боље је да се клонимо таквих особености и оканимо шалјивих полуистина).

32. Не задржавајући се на често сасвим необичној терминологији и формулацијама које је аутор „Хиљаде грешака“ употребио говорећи о језику, поменућемо још само неколико канцеларизама и непотребних туђица, да би слика о правописно-језичко-стилском шаренилу ове рубрике била потпунија. Тако читамо:

То је здрава (свугде разредио С. П.) појава и ми је као такву бележимо.

„Црна рука“ је ипак била организација и као таква ваља да се пише великим почетним словом.

... и жалимо што нам његов начин третирања једне тајне официрске организације (у погледу правописа) даје повода да укажемо на типичну грешку кад је реч о организацијама које нису „регистроване“ као такве.

Он у погледу догађаја описује утакмицу Раднички — Будућност.

Због тога ћемо неколико наставака... посветити грешкама које спадају у сектор граматике.

... чак ни имена ни изворе не прецизирамо.

Пуна прецизност се добија кад се каже...

Дневни лист... доноси извештај о прес-конференцији двојице космонаута.

Нас међутим интересује само језички аспект овог феномена.

А имамо и аспекте царинског рата, затим елементе, куриозитете и деформитете, па тематiku и третирање проблематике и сличне туђице и канцеларизме.

*

Од овакве је рубрике, очевидно, било и штете а не само користи. Уместо да поучи правопису, уместо да

укаже на праву цену правилног и јасног израза у (новинарском) језику, уместо да истанча укуса за истините лепоте стила, она је својим правописно-језичким „поукама“ и самим језиком и стилем којим је писана каткад деловала супротно.

Истина, ми смо иначе склони да се — неоправдано, разуме се, — олако латимо пера, занемарујући ону стару истину коју је, можда, понајјасније изрекао Т. Маретић: „да писати добро и правилно својим језиком није сасвим лак посао, да је то у неку руку уметство које се не рађа с човеком, него се стече трудом и марљивошћу“. Но утолико је мање оправдано латити се осетљивог посла језичкокритичког без тога „умештва“ — без доброг познавања језика, његовог речника, граматике и правописа, без свих тих средстава којима изражавамо мисли и којима богатимо изражајне своје могућности. Таква се самоувереност не може исплатити, јер ће се читав потхват на крају ипак свести на некаква „логичка“ и „аналогичка“ расуђивања, на лична нахођења и допадања, која, наравно, не морају бити, а обично и нису тачна.

На критичару увек лежи велика одговорност, а критичар који говори о језику и правопису у изузетно је тешком положају. Он мора бити свестан свих тешкоћа пред којима стоји и мора, када се већ намеће за учитеља целој јавности, добро одмерити сопствену снагу. „Јер ако погрешити, учиниће одједном две грешке: не само што ће својим непознавањем ствари упутити погрешним путем испитивање нашег језика него ће и нетачним саветима својим упућивати читаоце да иду странпутицом“ (Уредништво Нашег језика).

Срђа Петровић

ПОВОДОМ ДОПИСА С. ПЕТРОВИЋА

Уредништво је прегледало овај опширни допис друга С. Петровића и сматра да је доиста вредно задржати се на питањима о којима он расправља, па је одлучило да његов допис у целини објави, уз неколике ограде, наравно.

а) Уредништво је уверено да П. полази од аутентичних текстова које критикује, и сматра да није било потребно чинити никаква проверавања у томе погледу;

б) мислимо да је допис написан у непотребно оштром тону, са пренаглашавањима неких ствари у њему;

в) Уредништво се свагде не слаже с мишљењем С. Петровића, па ће у вези с таквим случајевима изнети и своје кратко мишљење о односним питањима.

На објашњењу првог случаја о придеву *запослен*—*запошљен* не би требало оштро замерати ономе што препоручује први облик, иако је у Правопису допуштен и овај други. Изузетно залагање за облик *запослен* може се схватити као настојање да се обеснажи неоправдан захтев за употребу само облика *запошљен*, који су граматичари до наших дана истицали као једино исправан. Будући да је први облик распрострањенији, а уз то је, како је у новије време утврђено (в. Наш језик књ., 18—23) сасвим правилан иако није добивен гласовним, већ аналошким путем (према *беспослен*), — он доиста има све услове да други облик потисне из употребе, мада се још, бар засад, не може сматрати ни да је облик *запошљен* престао бити обликом књижевног језика. И Петровић, уосталом, углавном то исто каже, па зато и мислимо да није требало чинити никакву замерку датом објашњењу.

Није сасвим оправдана ни Петровићева замерка (бр. 8) писцу „Хиљаде грешака“ на његово скретање пажње да је боље рећи *чистота* (него *чистоћа*) језика. Тачно је, истина, да нема потпуне диференцијације значења између ових именица на *-ота* и *-оћа* изведених од придева, него се оне углавном употребљавају напоредо са истим значењем. Али не увек и свугде, него се, специјално именица с придевом *чист* у општем делу јавља и с једним и с другим наставком, и као *чистота* и као *чистоћа*, па се у облику с првим од ова два наставка употребљава за означавање апстрактног својства, а с другим за означавање конкретне, материјалне особине (в. Р. Бошковић, Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници, 126, а исп. и Наш језик књ. I (1933), 57). А баш се као најјаснији за ту разлику могу дати примери: *чистота ду-*

ше, рецимо, *чистота осећања*, па, дакако, и *чистота језика*, према *чистоћи собе*, нпр., *чистоћи одела* и чега сличног. Петровић је у праву само утолико што је доиста за оне који у свом речнику немају именице на *-ота* сасвим добра именица *чистоћа*, и када се односи на нематеријалне појмове. И може се дати закључак да није неисправно казати ни *чистоћа језика*, иако и за нас боље рећи *чистота језика*. Овде је, дакле, било говора не о исправности и неисправности речи, него о врло тананим дистинкцијама у језику, на које није непотребно указивати.

Не види се јасно на чему Петровић замера коментатору „Хиљаде грешака“ у вези с глаголом *одвијати се*. Сигурно на његовој тврдњи да то није народна реч, да је непознатог порекла и бесмислена. Јер све то није тако. И утолико је П. у праву. Али се стиче утисак као да се он залаже за употребу тога глагола. И ми смо за њу, наравно, али тамо где је она на своме месту, а не и за његову употребу место сваког глагола који значи какво кретање. У прилог оваквом схватању, усталом, говоре и цитати из нашег часописа које Петровић у своме допису наводи.

Петровић је добро учинио, што је (у тачки 11) јасно прецизирао разлике између додирних тачака у значењу инструментала с предлогом *с* и без њега у неким случајевима где су те разлике тешко уочљиве. Он је заиста у праву што сматра да је у стиху: *Цио шехер поноси се с њоме* — облик инструментала добро употребљен. Ми се с њим слажемо и кад каже да је боље било рећи: *с песмом и игром* кроз *Латинску Америку*, него *песмом и игром* кроз... *у скоку с мотком*, него *у скоку мотком*, *с тешком муком* је савладала, него *тешком муком* је савладала. Али он није у праву када мисли да би место употребе инструментала без предлога у примерима: *Временом сви органи људског тела клону*; ... *стављајући их невиђеном љупкошћу и лежерношћу у трагично смешне положаје*; *доласком нове управнице пионирски дом је нешто добио*; *сваком годином постајале су све јаче*; *истрајношћу коју је уносио у свој рад* ... *отац ме је*

упутио ... боље било употребити тај облик с предлогом с, јер треба знати:

а) да се временски инструментал употребљава и без предлога, а не само с предлогом с (в. Т. Маретић, *Gramatika i stilistika* § 569. т. а, а исп. и Зборник у част А. Белића 1937, стр. 314);

б) да су невиђена љупкост и лежерност оној о којој се говори послужиле као средство да људе ставља у трагично смешне положаје;

в) да је пионирски дом у доласку нове управнице добио;

г) да је истрајност очева послужила као средство за упућивање сина итд.

И према томе, у свим тим случајевима облик инструментала исправно је употребљен, мада би се, опет за све ове случајеве, могло објаснити и да уз облик инструментала стоји предлог с — наравно с нешто друкчијом нијансом значења.

Тачна објашњења С. Петровић даје и (у својој тач. 12) о разлици између придева на *-ан* и *-ани*. Не може се само прихватити његово противљење употреби посесивног генитива именице у примерима типа: *рад срца*, нити је најзад тачно објашњење да француско *la ripée de Lise* буквално значи *лутка од Лизе* (то значи *Лизина лутка*). А ове се ствари карикирањем не могу објаснити, нити се *рад срца* (па ни *зграда општине*) може поредити са *кућа мене*, како ни један Србин или Хрват сигурно никад не би рекао. Из овога се наравно не сме извести закључак да је исправна употреба генитива властитих имена место од њих изведених посесивних придева у примерима: *дела Лењина* место *Лењина нова дела* или *влада Хјума* место *Хјумова влада*. Велика је разлика у означавању припадања појединим лицима и општим појмовима. У првом случају генитив именице не допушта природа нашег језика, а у другоме је он сасвим обичан.

Петровић говори (у т. 19), о двојаком писању назива главног града СР Македоније и с правом износи сумњу у потребу писања *Скопје* напореда са *Скопље*. И он је, види се за овај други, облик српскохрватског језика, наравно када

се овим језиком говори и пише. Тај облик је био, а и сада је у употреби код Срба и Хрвата, па га скоро сви тако и пишу, Једино је Борба, која је међу првима иначе прихватила нови правопис заузела резерву према писању Скопље (и Битољ). Колектив овога великог и угледног нашег дневника „са жаљењем“ је стао на гледиште да „из политичких разлога“ не може прихватити мишљење стручњака о томе питању. И Борба је задржала начин писања тих двеју речи који одговара македонском изговору.

Иако смо ми (у два прилога о Правопису објављена на овоме месту, књ. XI, стр. 63 и 64—65) дали доста јасне разлоге да је такав став неоправдан, и политички чак штетан, ипак је овај лист остао себи доследан и редовно, скоро сам он (ретко је где ко други код нас прихватио тај начин писања), пише Скопје и Битола. Стручњаци су при изради Правописа српскохрватског језика овде применили потпуно исти принцип који се примењује у нашем језику у другим сличним случајевима, да се називи земаља и градова других језика пишу у облику који су они по одређеним законима нашег језика давно добили. Неки пут се чак и не знају довољно ти закони, па ипак се пише онако како се и раније писало. Никома не пада на памет да у нашем језику данас мења називе: *Беча*, *Рима*, *Париза*, *Прага*, *Лавова*, *Будимпеште* и низа других градова који у српскохрватском језику имају облик сасвим различан од облика у језику народа чији су то градови. И не само то него према принципима нашег правописа, којима се не може спорити научни карактер, само се називи места у областима са српскохрватским језиком као матерњим изговарају и пишу у облику који имају у дијалекту тих области. Отуда су сасвим исправни некњижевни иначе облици: града *Сплита*, па *Ливна*, *Личког Осика*, села *Жлне* у источној Србији и још неких места, који би иначе имали гласити: *Сплет* или *Спљет*, *Левно* или *Лијевно*, *Лички Осек* или *Лички Осижек* и *Жуне* итд. Доследно подржавање локалног изговора и писања имена места важи, дакле, само за места у дијалекатским областима српскохрватског језика. Стручњаци су с разлогом на Скопље (и Битољ) применили исти принцип који се примењује на називе географских

објеката страних језика, а не, као Борба (и други који су прихватили њено гледиште), онај што се примењује на дијалекатске области српскохрватског језика. Из овога је довољно јасно шта је и политички исправније и ко више вређа братски народ — они што македонски језик третирају као посебан језик, или пак они који на њега примењују принципе какви се примењују на дијалекте једног језика. А у вези с тим ми постављамо и питање не мисли ли ко да је, можда, политички неисправно што Македонци говоре, говоре и пишу, својим језиком *Белград* (а не *Београд*). Ми јамачно не мислимо, нити сматрамо да они тим иуколико вређају братски српски, српски и хрватски, народ што имају свој облик назива нашег главног града, а не служе се обликом који тај град има у језику средње у којој се налази.

С Петровићем се можемо сложити да у реченици „*на рубрици*“ . . . је учествовало (в. његову т. 25) предлог *на* није срећно употребљен. И ту је доиста боље било рећи да је учествовало у *рубрици*. Али његова објашњења о употреби предлога *на* или *у* уз облике локатива (одн. акузатива) имена појединих установа не могу се прихватити. Скрећемо само пажњу да се уз имена ређих установа, вишега ранга обично употребљава предлог *на*, а уз имена оних бројних и распрострањенијих чешће предлог *у* (Каже се само: *на универзитету, на факултету, на клиници, а обично у гимназији, у основној школи, у уреду* итд.). И ми то сматрамо као најубичајеније. Али се среће и: *на гимназији*, -нпр., а и обрнуто *у факултету*. . .

Колико је С. Петровић оштар у критици може се закључити нарочито по приговорима које чини у последњим тачкама свога дописа. Он понекад ту и претерује. Као доказ за ово можемо навести његов приговор (под бр. 30) речи *низ*, која није употребљена тамо гдје јој није било места. Ми, затим, не знамо зашто би се међусобно искључивали придеви *нефункционалан* и *сувишан* (бр. приговора 31), или *укорењен* и *проширен*. Већ *штампан* и *објављен*, као и *дескриптиван* и *описан*, сасвим су непотребно узети једни поред других у потпуно истом значењу. И глаголи *раширити се* и *ухватити корена*, као и *ишчупати* и *одстранити* имају сваки у своме

значању и по нешто посебно, мислим у одговарајућем тексту, где се Петровићу чини да је по један од њих сувишан поред оног другог.

Ми не сматрамо да је требало правити замерке изразу као таква у тексту који П. наводи у своме (32) приговору. Претерано је осуђивати употребу речи: *прецизност*, нпр., и *елементи*, *тематика* и *проблематика*, па, можда, и *куриозитет*, али — *деформитет* и сл. речи, уколико их таквих има у тексту којим друге треба поучити, ни ми очевидно писцу не можемо опростити. У таквом тексту, наравно, нема места ни *прес-конференцији*, ни *аспекту феномена*, ни *сектору граматике*, иако су и *конференција* и *сектор*, па и *феномен* — речи које су у друкчијим везама прилично одомаћене. П. је добро изабрао и врло неспретно и несретно направљене целе реченице, као што су: *Он у погледу догађаја описује утакмицу...*, *грешке које спадају у сектор граматике* и сл. А он је и уопште нашао врло добре примере на којима се читалац може поучити. И врло суптилним анализама показао је колико је новинар, који је по својој друштвеној функцији учитељ језика многобројним читаоцима, у свакој прилици дужан строго водити рачуна како ће сам писати, поготову у лекцијама о језику.

Уредништво